
Syntymästä kuolemaan, oikeudesta informaatioon

Ahti Saarenpää 60 vuotta

Toimituskunta

Aulis Aarnio

Urpo Kangas

Rauno Korhonen

Heikki E. S. Mattila

Tuulikki Mikkola

Tilausosoite

Suomalainen Lakimiesyhdistys

Kasarmikatu 23 A 17

00130 Helsinki

p. (09) 6120 300

f. (09) 604 668

sly@lakimies.org

www.lakimies.org

Kannen suunnittelu: Heikki Kalliomaa

© Suomalainen Lakimiesyhdistys ja kirjoittajat

ISSN 1458-0446

ISBN 951-855-264-9

Gummerus Kirjapaino Oy, Vaajakoski 2006

Sisällys

SIVIILIOIKEUS

<i>Aulis Aarnio</i> : Muisteluksia matkan varrelta	9
<i>Aulis Aarnio</i> : Tekijänoikeudet ja perustuslaki	13
<i>Markku Helin</i> : Sukupolvien väliset eturistiriidat perheoikeudessa	27
<i>Urpo Kangas</i> : Jäämistöositus ja -erottelu, maksuväliintulo ja lesken suoja	43
<i>Asko Lehtonen</i> : Oikeuden saatavuudesta perheoikeudellisissa hakemusasioissa	63
<i>Tapani Lohi</i> : Ainoalle rintaperilliselle annettu lahja	85
<i>Heikki E. S. Mattila</i> : De Latinitate recentiorum doctrinarum ad iura hereditaria pertinentium	113
<i>Tuulikki Mikkola</i> : Kansainvälisen sääntelyn tehtävistä parisuhde- ja jäämistöoikeudessa	137
<i>Anna Mäki-Petäjä-Leinonen</i> : Vanhuuden ennakkointia – välineenä edunvalvontavaltuus	149
<i>Kari Nuotio</i> : Havaintoja holhousviranomaisen lupa-asiasa	169
<i>Désirée Söderlund</i> : Balzac, avioehto ja kosto	189
<i>Pekka Tuunainen</i> : Perinnöstä luopumisen pätemättömyys sekä vilpittömän mielen suoja	203
<i>Pertti Välimäki</i> : Perusasioita täytäntöönpanokiellosta korkeimmassa oikeudessa	225

OIKEUSINFORMATIIKKA

<i>Ari Koivumaa – Rauno Korhonen</i> : Ahti Saarenpää suomalaisen oikeusinformatiikan tienraivaajana	241
<i>Jon Bing</i> : Calculating the cases of the widow Brandt	255
<i>Peter Blume</i> : Fortiden, fremtiden og den personlige integritet	267
<i>Wolfgang Mincke</i> : Die Kohärenz juridischer Aussagen	287

<i>Tuomas Pöysti: Oikeudellisen tiedon niukkuus</i>	
ja henkilötietojen suoja	303
<i>Jari Råman: Yleislaki, yleiset opit ja vaikutusten arviointi –</i>	
ehdotuksia tietoturvallisuuden sääntelyn kehittämiseksi	329
<i>Dag Wiese Schartum: Om barns rett til personvern</i>	351
<i>Peter Seipel: Integritetsskydd och folkets röst</i>	367
<i>Annamari Turunen: Aineettomuus, oikeuksien hallinnointi</i>	
ja yhteiskäyttö	385
 Ahti Saarenpään curriculum vitae ja valikoitu bibliografia	399
 Kirjoittajat	401

Tekijänoikeudet ja perustuslaki

KYSYMYKSENASETTELU

Nykyisin on paljon esillä ns. perusoikeusmyönteinen laintulkinta. *Ahti Saarenpää* on jopa puhunut perusoikeusvelvoitteisesta tulkintamallista. Paitsi tulkinnassa perusoikeusproblematiikka tulee esille myös perusoikeuksien kollisiotilanteissa ja niiden edellyttämässä punninnassa. Tarkastelen seuraavassa kumpaakin, sekä tulkintaa että punnintaa käyttäen esimerkkinä tekijänoikeuden perustuslaillista suojaa. Tekijänoikeus on siitä kiinnostava analyysin kohde, että sitä koskevissa perustuslakipohdintoissa nousee esiin useita, osin eri suuntiin puhuvia tulkinta-asenteeseen ja punnintaan vaikuttavia näkökohtia. Ennen kaikkea on kuitenkin kysymys kahden keskeisen perusoikeuden, omistusoikeuden suojan ja julkisuuden välisestä kollisiosta. Asetan aluksi muutaman perusoikeusnäkökulmasta relevantin lähtökysymyksen.

1. Miten perustuslaissa suojatut *siviilioikeudelliset rakenteet* tulisi ottaa huomioon suorittaessa aitoa eri oikeushyvien välistä punnintaa perustuslain näkökulmasta? Erityiskysymyksenä nousee esiin omaisuuden suojan ja elinkeinovapauden suhde sananvapauteen.
2. Kun kysymys on punninnasta, on selvitettävä, *missä* on periaatteiden välinen optimointipiste. Siitä seikasta, että periaatteet ovat optimointikäskyjä ja että periaatteita pyritään optimoimalla sovittamaan yhteen, ei seuraa minkään yksittäisen periaatteen prioriteetti. *Kunkin sovelletavan periaatteen painoarvo on määritettävä in casu ja huomioon ottaen koko perusoikeusjärjestelmä.* Jokainen perusoikeusperiaate lähtökohtaisesti samanarvoinen ja jokainen niistä on nähtävä osana kokonaisuutta, eräänlaisena periaatteiden verkkona, jonka tavoitteena on suojata *tasapainoisesti* ihmisen oikeutettuja ja perustuslaissa nimetty-

jä oikeushyviä, kuten omaisuutta, itsemääräämisoikeutta, sananvapautta ja sivistyksellisiä tarpeita. Tämä ei kuitenkaan merkitse, etteikö jossakin erityisessä suojatilanteessa tietty periaate saisi prioriteettiasemaa, mutta silloinkaan toisen periaatteen *ydintä* ei tulkinalla/punninnalla voida loukata. Etusija on aina kyettävä argumentoimaan valitusta *etusijasta riippumattomin argumentein*.

3. Tekijänoikeus asetetaan usein vastakkain sananvapauden kanssa. Vaatimus argumentaatiotaakasta nostaa tältä osin esiin kysymyksen siitä, onko sananvapaus nyky-yhteiskunnassa sellainen *superperusoikeus*, johon viittaaminen punninnassa ohittaa – ilman erityisperusteluja – muut perusoikeudet, kuten omaisuuden suojan. Ongelmaksi kuitenkin muodostuu, mihin sananvapauden ”superluonne” *perustuu*.
4. Oikeusharkintaa ajatellen kysymys on pohjimmaltaan siitä, kenellä on *argumentaatiotaakka* eli velvollisuus perustella kantansa (todistustaakka), jos tietyn (yhteiskunnallisen tai muun) seikan katsotaan vaativan puuttumista tekijänoikeuden sisältöön.
5. Sananvapauden alan laventamisesta keskusteltaessa keskeisenä argumenttina on usein informaation vapaa vastaanotettavuus. Voidaan ajatella, että tekijänoikeus rajoittaa tällaista vastaanotettavuutta. Asiaa voidaan tuskin selvittää arvioimatta *informaation* käytettävyyttä ja saatavuutta suhteessa *teosten* käytettävyyteen ja saatavuuteen. Miten tätä suhdetta tulisi lähestyä perustuslain näkökulmasta?
6. Informaation yhteydessä otetaan usein esille myös käsite *tietoyhteiskunta* jättämällä kuitenkin kokonaan auki se, mikä on ”tietoyhteiskunnan” nykyinen tila ja sen kehitys suhteessa *tekijänoikeuslainsäädäntöön*. Tekijänoikeuden perustuslaillisen aseman arvioimiseksi myös tietoyhteiskunta-argumentti on siten alistettava analyttiseen tarkasteluun.

Tekijänoikeuslaki rakentuu ajatukselle tekijällä olevista taloudellisista ja moraalisisista yksinoikeuksista. Tämä ajatus on kansainvälinen ja ilmenee kansainvälisoikeudellisissa konventioissa, jotka Suomi ja lähes kaikki muut maat ovat ratifioineet. Konventioista tärkeimmät ovat Bernin konventio ja yleismaailmallinen tekijänoikeussopimus. Myös Euroopan unionin perusoikeusasiakirjassa (A:18.12.2000) mainitaan erikseen, että teollis- ja tekijänoikeudet turvataan.

Hallituksen esityksessä perusoikeussäännösten muuttamisesta (HE 309/1993 vp) todetaan, että perusoikeuksia voidaan rajoittaa ja niistä poiketa vain lakiin perustuvilla, täsmällisillä ja tarkkarajaisilla rajoituksilla, eikä ta-

vallisella lailla voida säätää perusoikeuden *ytimeen* ulottuvaa rajoitusta (esim. rajoitusta, joka kohdistuu teosten ensisijaiseen kaupalliseen hyödyntämiseen). Nämä kannanotot lähtökohtana on selvää, että pohdittaessa tekijänoikeuden rajoituksia on tunnettava tarkoin tekijänoikeuden *siviilioikeudellinen luonne ja voimassa oleva tekijänoikeuslain suojajärjestelmä*. Muutostarve (rajoitusten perusteltavuus) avautuu ainoastaan voimassa olevaa suojajärjestelmää vasten. Kysymys tekijänoikeuden perustuslaillisesta suojasta ei siis suinkaan ole puhtaasti valtiosäännöllinen.

OMISTUSOIKEUDEN PERUSTUSLAILLINEN SUOJA

Omistusoikeuden suojaa säännellyt HM 6 § syntyi 1900-luvun alun poikkeuksellisissa oloissa, jotka eivät voineet olla vaikuttamatta säännöksen saamaan sisältöön. Sortokaudet, Suomen itsenäistyminen ja 1918 tapahtumat jakoivat mielipiteitä. Konservatiivit, kuten *Mechelin*, ajoivat saavutettujen oikeuksien suojaa, ja kuten *Viljanen* osoittaa, valmistelun varhaisvaiheessa juuri oppi saavutetuista oikeuksista oli keskeisesti esillä.¹ Myöhemmin oikeisto painotti erityisesti varallisuus-oikeuksien suojaamista sekä hallintoa että lainsäädäntökoneistoa vastaan. Se näkyi mm. pakkolunastussäännöksessä. SDP edellytti korvauksetonta lunastusta, kun taas oikeisto vaati pakkolunastuksen erityissääntelyä.

Jyränki toteaa kuitenkin, ettei ole olemassa selviä merkkejä siitä, että perusoikeussäännökset ja siten myös omaisuuden suoja olisi ajateltu lainsäätäjääkin sitovaksi.² Pakkolunastussäännös jäi sittemmin lakiin, mutta saavutettujen oikeuksien oppi hylättiin. Oikeuskirjallisuudessa kehitettiin myöhemmin monella eri tavalla omaisuuden suojaa koskevia tulkintoja. *Kultalahti* huomauttaa osuvasti, että kehitystyö merkitsi tulkintojen verraten voimakasta ”juridisoitumista”. HM 6 § pyrittiin pukemaan juridisen tulkintakonstruktion muotoon silloinkin, kun tulkintaan sisältyi verraten vahva arvolataus.³ Omistusoikeuden käsite jäi, mihin Kultalahti puuttuu aiheellisesti, perustuslakipohdinnossa *huomattavan erittelemättömäksi* verrattuna sii-

¹ Ks. HM 6 §:n muotoutumisesta tarkemmin *Viljanen, Veli-Pekka*: Kansalaisten yleiset oikeudet. Turku 1986.

² *Jyränki, Antero*: Lakien laki. Helsinki 1989, s. 491 ss.

³ *Kultalahti, Jukka*: Omaisuuden suoja ympäristönsuojelussa. Tampere 1990, s. 168.

hen, miten pitkälle käsitettä analysoidaan siviilioikeudessa. Ongelman tätä puolta ei voi jatkossakaan ohittaa, koska juuri *omistusoikeuskäsitteen täsmällinen analyysi* on myös modernin omaisuudensuojan avainkysymys. Myös tässä perustuslailliset kysymykset kietoutuvat väistämättä siviilioikeuden perusrakenteisiin.

Suojattavaan *omaisuuteen* luettiin vanhassa doktriinissa myös immateriaalioikeudet, kuten panttioikeudet, *tekijänoikeudet*, elinkeinotoimintaan liittyvät privilegiot ja toimiluvat. Perustuslain vastaisena puuttumisena omaisuuden pidettiin – monien muiden ohella – toimenpidettä, jolla rajoitettiin omaisuuden *normaalista käyttöoikeutta*. Sellaiseksi katsottiin normaalin, kohtuullisen ja järkevän käytön rajoittaminen sekä vapaan käyttämättömyyden ja normaalin hyödyksi käyttämisen rajoittaminen.⁴ Voidaan siis puhua *normaalikäytön suojasta*. Normaalikäyttöä katsottiin voitavan rajoittaa ainoastaan painavan yleisen edun perusteella. Omistajaa ei vakiintuneen doktriinin mukaan voitu myöskään velvoittaa sietämään tiettyjä toimenpiteitä.

Kaiken kaikkiaan HM 6 §:n saama tulkinta ilmaisee *omistusoikeuden institutionaalista garantiaa* käyttäkseni *Kastarin* terminologiaa.⁵ Tämän garantian perusta on *markkinatalouden järjestelmässä ja länsimaisen vapauden periaatteiden loukkaamattomuudessa*. Toimiakseen tarkoituksenmukaisella tavalla markkinatalous tarvitsee perustakseen omistusoikeuden ja omaisuuden suojan. Yhteisen edun nimissä omistajan (ja omaisuuden haltijan) vapaata käyttö- ja määräämisvaltaa voidaan luonnollisesti rajoittaa, mutta rajoituksilla ei voida kajoa omaisuuden suojan edellä viitattuun ”kovaan ytimeen” ilman, että kajoetaan itse markkinatalouden perusteisiin ja vaarannetaan sen toimivuus. *Tätä kysymystä* ei mikään markkinatalouden varaan rakentuvan yhteiskunnan perustuslakijärjestelmä voi kiertää. *Kastarin* mainitsema omistusoikeuden instituuttigarantia on tässä katsannossa yhä vielä varteenotettava lähtökohta omaisuudensuojaa koskeville pohdinnoille, olkoonkin, että sen sisältö muutoin muovautuu koko ajan yhteiskunnan muuttuessa.

Itse omistusoikeuden *käsitettä* ei tässä yhteydessä ole tarpeellista eritellä yksityiskohtaisesti. Viitataan ainoastaan vallitsevaan siviilioikeudelliseen doktriiniin, joka pohjautuu lähinnä *Simo Zittingin* tutkimuksiin. Tämän lausunnon kannalta on olennaista korostaa omistusoikeuden kahta *ulottuvuutta*,

⁴ *Hidén, Mikael*: Omaisuuden perustuslainsuoja – nykynäkymiä ja näkökohtia. LM 1971, s. 115 ss.

⁵ *Kastari, Paavo*: Kansalaisvapauksien perustuslainturva. Helsinki 1972, s. 82 ss.

staattista ja dynaamista. Staattinen ulottuvuus koskee omaisuuden suojattua käyttövapautta. Ollakseen omistaja henkilön tulee nauttia oikeussuojaa käytön ja hallinnan estämistä ja häirintää vastaan. Zitting puhui *omistajan priimaarioikeudesta*. Otan esimerkin. Jokamiehen oikeus antaa kansalaisille luvan tietynlaiseen toisen maan hyväksikäyttöön. Se ei kuitenkaan oikeuta tekemään luvatta tietä toisen maalle ja siten estää tai rajoittaa omistajan käyttöoikeutta.

Omistusoikeus on kuitenkin taloudellis-yhteiskunnallisesti vähäarvoinen, jos omistajalla ei ole valtaa panna kohdetta *vaihdantaan*. Rahanarvoisen omistusoikeudesta tekee asiallisesti vasta se, että omistaja voi saada itselleen sen *panoksen*, jonka hän tai hänen edeltäjänsä (perimys-, lahjoitus- tai testamenttitapauksessa) on sijoittanut kohteeseen. Omistajalle tuo panos on ensisijaisesti taloudellista laatua. Tässä katsannossa markkinatalousjärjestelmää kannattelevaan omistamiseen liittyy aina taloudellinen hyötyaspekti. Tätä aspektia ei sisällynyt sosialistiseen järjestelmään, minkä vuoksi sen piirissä ei ollut mahdollista puhua kovinkaan laajasti yksityisestä omistamisesta, vaikka ihmisillä saattoi joissakin tapauksissa olla suhteellisen vapaa käyttövalta omaisuuteensa, esimerkiksi asuntoon tai lomakiinteistöön.

Omaisuuden perustuslaillisen suojan muotoutuminen Suomessa on ollut paljolti omaisuuden käyttöoikeuksien rajoittamista (jokamiehen oikeus), mutta käyttörajoitukseen on voinut kytkeytyä myös pitkälle menevää dispoointivallan rajoittamista (maan käyttö- ja maa-aineksen ottorajoitukset). Edellä mainittu omistusoikeuden institutionaalinen garandia liittyykin vähintään yhtä suuressa määrin nimenomaan oikeuksien *dynamiikkaan*, mahdollisuuteen saada muutettua rahaksi kohteeseen sijoitettu taloudellinen ja henkinen panos. Kysymys on yksinkertaisesti siitä, että omistajan omaisuuden suoja on hänen *itseäärämis-oikeuttaan*, sitä että hän voi itse päättää, paneeko hän kohteen vaihdantaan, milloin hän sen tekee ja millä hinnalla. Tämä seikka, kuten kohta voimme havaita, on tärkeä myös tekijänoikeuksien perustuslaillisen suojan kannalta.

Omaisuuden suojaan koskevat painotukset ovat uuden perustuslain myötä muuttuneet siitä, mitä ne olivat HM 6 §:n aikana. *Länsineva* huomauttaa siitä, että perusoikeusudistuksen jälkeen omaisuudensuojatulkinnat ovat lähteneet kehittymään samaa tahtia muiden perusoikeustulkintojen kanssa. Omaisuuteen kohdistettavia lainsäädännöllisiä rajoituksia arvioidaan nykyisin jokseenkin samojen yleisten kriteerien nojalla kuin muitakin perusoikeusrajoituksia. Tämä kehitys on Länsinevan mukaan ymmärrettävissä sitä taustaa vasten, että perinteiseen tulkintalinjaan oli jo pitkään kohdistunut muu-

tospaineita. Viimeistään 1980-luvulle tultaessa perinteiset opit olivat jääneet ajastaan jälkeen, eikä ”vanhan tulkintalinjan järkähtämätön seuraaminen enää ollut mahdollista”.⁶

Omaisuuksensuoja on edellä sanotuista syistä nähtävä ”yhtenä osana siinä kokonaisuudessa, jonka tavoitteena on kunnioittaa ihmisarvon loukkaamattomuutta sekä suojata ja edistää mm. yksilöiden vapautta, itsemääräämisoikeutta, sosiaalista turvallisuutta, sivistyksellisiä tarpeita, yhdenvertaisuutta ja osallistumismahdollisuuksia yhteisöllisessä elämässä”.⁷

Omaisuuksensuojan *ydintavoitteet* kytkeytyvät tämän mukaan yhtäältä yksilön taloudellisen toimintavapauden takaamiseen ja toisaalta hänen turvallisuutensa suojaamiseen ja edistämiseen niin, että yksilö voisi elää mahdollisimman omavastuisesti, riippumattomasti ja turvallisesti yhteiskunnassa. Tätä kautta omaisuuksensuojaan (PL 15.1 §) liittyy, kuten todettu, läheisesti *elinkeinovapaus* eli oikeus hankkia toimeentulonsa valitsemallaan tavalla (työllä, ammatilla tai elinkeinolla; PL 18.1 §; ks. myös PL 19 § 1 ja 2 momentit). Elinkeinovapaus on vapausoikeudellisesti painottunut ja puolestaan yhteydessä PL 7.1 §:n takaamaan henkilökohtaiseen vapauteen sikäli kuin se on yhteydessä *itsemääräämisoikeuteen*. Perustuslakiin on näin tekiäjänoikeutta ajatellen rakennettu sisään perusoikeusketju:

omaisuuden suoja ← → elinkeinovapaus ← → itsemääräämisoikeus.

Ketjuun liittyy myös yleinen *yhdenvertaisuussäännös*. Omistajaa tai muuta omaisuuksensuojan piiriin kuuluvaa omaisuuden haltijaa tai elinkeinon harjoittajaa ei tule asettaa eriarvoiseen asemaan muiden sellaisten kanssa, jotka vetoavat perustuslain heille antamiin perusoikeuksiin (PL 6 §:n 1 momentti). Itse asiassa tämä säännös, yhdenvertaisen kohtelun periaate, on sangen tärkeä myös silloin, kun arvioidaan modernia omaisuuksensuojajärjestelmää. Kuten edellä todettiin, valtiosääntöoikeudellisessa keskustelussa on näkynyt merkkejä siitä, että sananvapaus on asetettu eräänlaiseksi *superperusoikeudeksi*. Tällainen suhtautuminen omaisuuksensuojaan on likimain *vastakkainen* verrattuna siihen tulkintaan, joka oli vallalla vanhan HM 6 §:n aikana. Ajattelutapa on läpikotaisin virheellinen.

⁶ *Länsineva, Pekka*: Perusoikeudet. Teoksessa *Hallberg, Pekka et al.* (toim.), Perusoikeudet. WSOY Lakitieto. Helsinki 1999, s. 474 ss.

⁷ *Länsineva*, mts. 475–476.

TEKIJÄNOIKEUS PERUSOIKEUKSIEN KOKONAI SJÄRJESTELMÄSSÄ

Jos lähdetään siitä Länsinevan korostamasta perusnäkökohdasta, että perustuslain perusoikeudet ovat *kokonaisuus*, ei tuossa kokonaisuudessa ole muiden perusoikeuksien yläpuolelle nousevaa oikeutta, oli sitten kysymys omaisuuden suojusta tai sananvapaudesta. *Yhtäkään niistä ei voida asettaa toisten edelle*. Ratkaisevaa suojajärjestelmässä on yhteensopiva, koherentti kokonaisuus, ei johonkin suuntaan kulloistenkin mieltymysten mukaan taipuva satunnaisyhteys. Priorisoinnissa ei voida mitään perusoikeutta ottaa edes tulkinnan tai punninnan *kiinnekohdaksi*. Yksin PL 6.1 §:n yhdenvertaisuusperiaate *estää* priorisoimasta sananvapautta. Kysymys ei ole yksin kansalaisten tai kansalaisryhmien samanarvoisesta kohtelusta sananvapauden, elinkeinovapauden, omaisuuden suojan tai vaikkapa itsemääräämisoikeuden suhteen, toisin sanoen tietyn perusoikeuden *sisällä*. Yhdenvertaisuusperiaate edellyttää myös yhdenvertaista kohtelua *eri oikeuksien välillä*. Tämä merkitsee mm. sitä, että omistajaa ei tule lähtökohtaisesti asettaa eri asemaan kuin sitä, joka vetoaa sanan- ja ilmaisunvapauteen. ”Omaisuusperusoikeudelle on pyrittävä antamaan mielekäs merkityssisältö nimenomaan *osana perusoikeuksien kokonaisuusjärjestelmää*” (kurs. tässä).⁸ Asia on tietysti sama kaikkien muidenkin perusoikeuksien kuin nyt mainittujen omaisuuden suojan ja sananvapauden kohdalla.

Tekijänoikeus on siviilioikeudellisessa katsannossa tekijän *henkilökohtainen ja luovuttamaton oikeus*. Sitä ei voida ulosmitata tekijän veloista ja se on esimerkiksi aviovarallisuutena ns. kolmas omaisuuslaji: tekijänoikeus otetaan kyllä AL IV osan normien mukaan huomioon ositettavana omaisuutena, mutta sitä ei voida luovuttaa tasinkona.⁹

Tekijänoikeuden siviilioikeudellisen ja perustuslaillisen suojan ydin on se *henkinen panos*, jonka tekijä on tuotokseen sijoittanut. Tämä panos on verrattavissa siihen taloudelliseen panokseen, joka edellä todettiin omistusoikeuden reaalityaloudelliseksi sisällöksi. Staattisen vaiheen kannalta tämä merkitsee sitä, että mikään ulkopuolinen taho ei voi rajoittaa tekijää *tuottamasta* teoksia. Asian tätä puolta voisi nimittää sensuurin kielloksi. Toisaalta julkistamaton teos kuuluu tekijän yksityiselämän piiriin ja nauttii sitä kautta yksityiselämän perustuslaillista suojaa. Tekijällä on rajoittamaton yksinoi-

⁸ *Länsineva*, mts. 475.

⁹ *Aarnio, Aulis – Helin, Markku*, Suomen avioliitto-oikeus. Helsinki 1992, s.137 ss.

keus julkistamattomaan teokseen, ja kääntäen: tekijällä on yksinomainen oikeus *määrätä teoksesta*, esimerkiksi julkistaa se. Sitä ei voida ”pakko-otolla” saattaa julkisuuteen ja toisten ihmisten saataville.

Henkinen panos tuleekin tekijänoikeutta arvioitaessa esille erityisesti oikeuksien dynamiikassa. Kun tekijä on pannut teokseen henkisen panoksen, on hänellä oltava teokseen omaisuudensuoja sikäli, ettei hänen tarvitse antaa henkistä panostaan muiden saataville *korvauksetta*. Tekijänoikeuden perustuslaillinen suoja on tässä katsannossa (vähintään) samanasteinen kuin *muu* omaisuuden suoja, esimerkiksi kiinteistön omistaminen. Henkisen panoksen kulttuurinen arvo vertautuu täysin siihen arvoon, joka omistamisella on markkinatalouden kannalta. Juuri tämä rinnastus nousee keskeiseksi, kun tarkastellaan tekijänoikeuden suojaa suhteessa *muihin* perusoikeussuojaa nauttiviin oikeuksiin.

Tekijänoikeus ja sen ydin onkin säädöstasolla suojattu erittäin vahvasti. Siitä on säädetty sekä Suomen TekijäL:ssä ja perustuslain säännöksissä että YK:n ihmisoikeuksien julistuksessa ja EU:n perusoikeuskirjassa. Tämä säädöspohja liittää tekijänoikeuden paitsi omaisuuden suojaan ja elinkeinovaapauteen myös ainakin neljään muuhun edellä viitattuun perusoikeuskategoriaan: (1) sananvapauteen, (2) sivistyksellisiin oikeuksiin, (3) yksityisyyden suojaan ja (4) oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin.

Tekijänoikeutta voidaan siis perusoikeusjärjestelmässä nimittää *moniulotteiseksi* perusoikeudeksi. Siihen soveltuvat täysimääräisesti kaikki perusoikeuksien sitovuutta määrittävät ehdot. Hallituksen esityksessä eduskunnalle perusoikeussäännösten muuttamisesta (HE 309/1993 vp) käsiteltiin seikka-peräisesti näitä ehtoja. Tekijänoikeutta voidaan perusoikeutena rajoittaa tai poiketa sen perusoikeudellisesta statuksesta ainoastaan, jos (a) rajoitukset perustuvat lakiin, (b) rajoitukset ovat täsmällisiä ja tarkkarajaisia, (c) ne perustuvat hyväksytyihin perusteisiin ja ovat (d) suhteellisuusvaatimuksen mukaisia. Edelleen ehdotuksessa todetaan, että *tavallisella lailla ei voida säätää perusoikeuden ytimeen ulottuvaa rajoitusta*. Sellainen rajoitus olisi kysymyksessä, mikäli se kohdentuisi teoksen taloudelliseen hyödyntämiseen eli siihen määräämiseen, josta edellä oli henkis-taloudellisen panoksen yhteydessä puhetta. Otan äskeiset rajoitusehdot lähtökohdiksi, kun tarkastelen seuraavassa sananvapauden suhdetta tekijänoikeuteen.

Perusoikeuksien priorisointi suuntaan tai toiseen on edellä todetulla tavalla selkeästi *perustuslain vastainen*, eikä priorisointia voida perustuslakitasoisen säädöstuen puuttuessa ”johtaa” sellaisista yleisistä ja epämääräisistä argumenteista kuin ”tietoyhteiskunta” tai ”yksilön oikeus informaatioon”.

Priorisointi sananvapauden suuntaan on yhteiskuntapoliittinen kannanotto de lege ferenda, *ei juridinen argumentti*.

Tullakseen *oikeudellisesti merkitykselliseksi* viittauksen sananvapauden ensisijaisuuteen on saatava tuki (1) perustuslain sanamuodosta, (2) perustuslain esitöistä ja/tai (3) perustuslakivaliokunnan käytännöstä. Käytössäni ollut aineisto ei osoita, että näistä oikeuslähteistä on saatavissa sanottu tuki. Perusoikeusjärjestelmää olisi ydinosaan muutettava, jotta argumentilla voisi olla painoarvoa. Viittaus ”yksilön oikeuteen vastaanottaa informaatiota” sananvapauden priorisoinnin perusteluna on ainoastaan ns. *suostutteluargumentti*, jonka taakse kätkeytyy argumentin käyttäjän oma pidättyvä tai kielteinen *poliittinen* kanta omaisuuden suojaan nähden.

Tekijän näkökulmasta katsottuna sanan- ja taiteen vapaus takaavat tekijöille ns. negatiivisen vapauden eli julkisen vallan puuttumiselta vapaan oikeuspiiriin. Asia voidaan ilmaista – niin kuin edellä tehtiin – myös sanomalla, että sananvapaus merkitsee *sensuurin kieltoa*. Tekijälle ei voida asettaa lähtökohtaisesti minkäänlaisia kieltoja ilmaista ajatuksiaan kirjallisessa muodossa, näyttämötaiteessa, kuvallisesti tai musiikillisesti. Sikäli kuin rajoituksia on voimassa olevassa oikeudessa tai niitä vastaisuudessa säädetään, niiden perusta on *eettis-siveellinen* (esimerkiksi pornografiaan ja väkivallan näyttämiseen liittyvät kiellot). Nämä rajoitukset jätetään jatkossa sivuun. Tyydyn toteamaan, että sanan- ja taiteen vapaus on tekijän kannalta korostetusti (vaikka ei yksinomaan) *tekijän ja julkisen vallan välinen asia*.

Kansalaisen näkökulmasta sananvapaudella on kokonaan toinen sisältö. Kansalaisella tulee olla *vapaus ottaa vastaan viestejä* kenenkään sitä ennakolta estämättä. Tämä sananvapauden ulottuvuus on taattu tekijänoikeutta koskevassa lainsäädännössä monilla eri tavoilla. Seuraavassa luetellaan tärkeimmät niistä asioista, joita tekijänoikeus *ei suojaa*:

1. Tekijänoikeus ei rajoita *tietojen ja ajatusten vaihtoa*, sillä tekijänoikeus ei ulotu tietoihin, ideoihin eikä periaatteisiin. Teokseen sisältyvät tiedot saa toistaa vapaasti, ideoita ei suojata, ei myöskään kaavaa tai teoriaa taikka tutkimustyön tuloksia.
2. Tekijäl 2 luvun *lainaussäännökset* mahdollistavat muiden teosten lainaamisen ilman tekijän lupaa. Olennaisia vapauksia ovat tässä suhteessa mm. siteeraus oikeus (Tekijäl 22 §), sanomalehdistön lainausoikeus (Tekijäl 23 §), päiväntapahtumien toisintaminen radio- ja televisioliähetyksissä (Tekijäl 25b §) ja julkisten lausumien toisintaminen (Tekijäl 25c §).

3. *Yksityisyyden suoja* on otettu huomioon sallimalla yksityinen kopiointi käyttäjän itsensä tarpeisiin. Korvaus oikeudenhaltijoille on järjestetty yksityisen kopioinnin hyvitysmaksulla.
4. Lähetystoiminnan *sopimus- ja pakkolisenssisäädöksissä* on oikeudenhaltijoiden omaisuudensuojaa kavennettu sananvapauden hyväksi lujittamalla kansalaisen oikeutta viestin vastaanottamiseen. Vastaavalla tavalla teosten kopiointi oppilaitoksissa ja yrityksissä on mahdollistettu sopimuslisenssin avulla.
5. TekijäL 2 luvussa olevat lukuisat *kirjastojen, arkistojen ja museoiden* hyväksi tehdyt rajoitukset edesauttavat teosten taltiointia ja käyttäjien mahdollisuuksia päästä nauttimaan teoksista. Ne tukevat osaltaan kansalaisten sivistyksellisten oikeuksien toteutumista (TekijäL 15 ja 16 §:t sekä vammaisia koskeva TekijäL 17 §).
6. *Oikeudenhoitoon ja hallintoon* liittyvistä asiakirjoista saa vapaasti tietoa, jos niitä ei ole erikseen salaisiksi julistettu. TekijäL 25d §:n mukaan tekijänoikeus ei rajoita oikeutta saada tietoa yleisestä asiakirjasta (ks. myös TekijäL 9 §).

Sananvapaus on siten turvattu kaikille kansalaisille erittäin *laajamittaisesti ja tehokkaasti*. Ei ole helppoa nähdä, missä nimenomaan tekijänoikeuteen vetoaminen estäisi *yksityisen* kansalaisen relevanttia oikeutta vastaanottaa informaatiota vapaasti. On näet syytä todeta sekin, että tekijänoikeuteen vetoaminen on *vapaaehtoista*. Tekijä voi ensinnäkin itse päättää, julkistaako hän ylipäänsä teoksensa ja toiseksi, antaako hän teoksensa vapaasti käytettäväksi vai haluaako käytöstä korvauksen. Käytännössä tekijä haluaa valtaosassa tapauksia teoksensa julkisuuteen, koska julkistaminen on myös tekijän intressissä. Tosiasiallisesti kansalainen saa siis laajemmin informaatiota kuin rajoitukset konsanaan sallivat.

Tekijänoikeuden ja sananvapauden välinen jännite ei tulekaan esille suhteessa kansalaisen tavanmukaiseen ja tärkeään informaation vastaanottamiseen. Se nousee esiin ainoastaan silloin, kun *tekijän omaisuuden ja elinkeinonvapauden suoja asettuu sananvapautta vastaan*, toisin sanoen silloin, kun informaation vastaanottamista vaaditaan *maksutta*. Tällöin on kysymys siitä ja nimenomaan siitä, salliiko julkinen valta sen, että tekijän teokseen pane ma henkinen ja joskus taloudellinenkin työpanos riistetään häneltä korvauksetta. Minkään muun työpanoksen osalta se ei olisi mahdollista. Ovathan työ ja työvoimakin erityisessä suojeluksessa. Työlainsäädännön mukaan työn tekijän on kaikissa oloissa saatava palkka työstä, jollei korvauksettomuus

desta ole erikseen sovittu. Kenellekään ei tule mieleen säätää lakeja, joissa työntekijä *velvoitetaan* tekemään työtä palkatta.

Puolustettaessa edellä kuvattua laajempaa kansalaisen oikeutta vastaanottaa informaatiota on joskus viitattu *tietoyhteiskunnan* vaatimuksiin. Kysymyksessä on enemmän iskulauseen luontoinen argumentti kuin todellinen peruste. Ensinnäkin ”tietoyhteiskunta” on käsitesekaannus, olkoonkin, että ilmaisu on tullut ehkä jäädäkseen julkiseen puheeseen. Käsite ”tietoyhteiskunta” viittaa siihen, että elämme aikaa, jolloin nimenomaan tiedolla on korostettu merkitys. Näin epäilemättä on, mutta tällöin on välttämätöntä suhteuttaa aikamme edeltäviin aikakausiin, joissa jokaisessa tiedolla on ollut kehitystä suuntaava voima. Olennaista nykyajalle onkin *informaatiotulva*. Siihen ja eräisiin tässä sivuun jääviin perusteisiin viitaten *Ilkka Niiniluoto* onkin suosittanut käsitteen ”tietoyhteiskunta” sijasta käytettäväksi käsitettä ”*informaatioyhteiskunta*”. Informaatiota ihminen vastaanottaa jatkuvasti kasvavan määrän jopa niin, että se aika ajoin tukkii informaatiota käsittelevät laitteistot. Tämä informaatio ei kuitenkaan ole likikään aina tietoa, jos tieto ymmärretään *perusteltuna ja totena informaationa*. Asialla on merkitystä myös esillä olevan perusoikeusongelman kannalta.

Kansalaisella on lain suojaama oikeus ottaa vapaasti vastaan *tietoa*. Sen takaavat tiedon ja ideoiden käyttövapaus, sitaattivapaus, yksityinen kopiointi ja sopimusjärjestelyjen tuomat teosten käyttömahdollisuudet, kirjasto- ja arkistopalvelut sekä oikeudenhoidon vaatima julkisuus. Tiedon saanti on jo nyt turvattu niin laajasti kuin se avoimessa ja demokraattisessa oikeusvaltiossa tuleekin turvata. Tämän vapauden olemassaolosta vakuuttuu jokainen, joka työskentelee päivittäin tieteellisen tutkimuksen alueella.

Kansalainen taas saa yltäkylläisesti myös muuta informaatiota esimerkiksi musiikin ja kuvan välityksellä. Viittaaminen *tietoyhteiskunnan* erityistarpeisiin ei ole peruste väittää, että kansalaisen *tiedon* tarve on vaarassa, jos tekijänoikeuden kovaa ydintä suojataan perustuslaissa ja sitä alemmanasteisissa normeissa vaatimalla esimerkiksi *musiikin* osalta käyttökorvausta. Käyttökorvaus ei koske tiedon hankintaa yhteiskunnassa.

Erotan seuraavassa kaksi eri *perustelutyyppiä*, joita voidaan käyttää kahden tai useamman perusoikeuden joutuessa ristiriitaan toistensa kanssa. Edellä viitattu perusoikeusmyönteinen tulkinta ei tällöin sovellu lain säätämistavalla käyttöön. Perusoikeusmyönteisyydellä ei tällaisessa asetelmassa ole mieltä, koska avoimeksi jää, *minkä oikeuden* suuntaan olisi oltava tulkintamyönteinen. Punnintatilanteessa perusoikeusmyönteisyys on siis looginen mahdottomuus. Toisaalta ei ole myöskään olemassa sellaista ”toisen tason”

(metatason) perusoikeuskategoriaa, joka ratkaisisi kahden perusoikeuden kollision. Optimaalinen yhteensovitus edellyttääkin muunlaisia lisäargumentteja. Nimitän niitä perusoikeusjärjestelmän *sisäisiksi* ja *ulkoisiksi* peruste-luiksi.

Sisäisiä argumentteja on ainakin neljä kategoriaa: (a) perustuslain sään-nösten sanamuoto, (b) perustuslain systematiikka (sisäinen logiikka), (c) perustuslain valmistelutyöt ja (d) perustuslakivaliokunnan kannanotot. Nämä perusteet vertautuvat tavanomaisessa laintulkinnassa käytettäviin pakollisiin oikeuslähteisiin. Niitä käytettäessä ei mennä ”perustuslain ulkopuolelle”. Sisäiset perusteet ovat käytössä ennen muuta ennakkovalvonnassa, toisin sanoen silloin, kun arvioidaan säätämisjärjestystä eli kysymystä, onko sää-dettävä laki sopusoinnussa perustuslain kanssa.

Ulkoisia perusteluja ovat viittaukset yhteiskunnallisiin ilmiöihin, tosiseik-koihin tai tapahtumiin, kuten informaatioyhteiskunnan tilaan, oikeuskäytän-töön, historialliseen kehitykseen, vertaileviin näkökohtiin tai esimerkiksi Suomen ratifioimiin sopimuksiin. Tällaisten argumenttien varassa muute-taan jonkin perusoikeuden *statusta*, esimerkiksi kajotaan omaisuudensuo-jan edellä tarkoitettuun kovaan ytimeen. Sitä ei voida muuttaa sisäisin argu-mentein, jotka vain paljastavat, mikä on kunkin oikeuden ydinalue. Jos siis pysytellään *perustuslain tulkinnassa* ja sen sisältämien periaatteiden keski-näisessä punninnassa, ulkoisilla argumenteilla ei ole käyttöä. Niiden merki-tys on järjestelmä aidossa muuttamisessa. Hyvänä esimerkkinä ovat *luon-taisoikeudelliset moraaliperiaatteet* (esimerkiksi ihmisoikeudet), jotka ai-kanaan olivat *systemin ulkoisia* näkökohtia, mutta jotka perusoikeuksiksi kiteytettyinä muuttuivat oikeudelliseksi periaatteiksi (sisäisiksi argumenteik-si).

YHTEENVETO

Tiivistän seuraavassa tekijänoikeuksien perustuslaillisen suojan nimenomaan *perustuslain sisäisen logiikan näkökulmasta*. Kohdistan erityisen huomion siihen tekijänoikeuden käsitesisältöön, joka on perustuslaissa erityisen vah-vasti suojattu. Juuri siitä on kysymys silloin, kun keskustellaan tekijällä ole-vien perusoikeuksien suhteesta muihin perusoikeuksiin. Esitykseni on laa-dittu lyhyiden, perustuslain ja sen sisäisistä argumenteista johdettujen väit-teiden tai teesien muotoon. Väitekokonaisuudesta voidaan *johtaa* vastaus

tekijänoikeuden perustuslailliseen suojaan. Jos johtopäätös halutaan riitauttaa, on riitautettava sen perustelut. *Tekijänoikeuden ydinsisältöä* kuvaavat teesit ovat aikaisempaa kerraten seuraavat:

Tekijänoikeus kuuluu perustuslaissa *omaisuudensuojan* piiriin, mistä seuraa, että tekijällä on oikeudenomistajana omistajan määräämisvalta teokseen, mikäli perustuslaista tai sen nojalla annetuista säännöksistä ei muuta johdu. Tässä tarkoitettu määräämisvalta on luonteeltaan sekä taloudellista, oikeudellista että moraalista. Määräämisvalta on osa tekijänoikeuden ”omistusoikeudellista” kovaa ydintä. Jo yksin omaisuudensuojasta johtuu, että tekijää ei voida velvoittaa luovuttamaan *korvauksetta* henkisen ja taloudellisen työstä tulosta kolmannelle. Sellainen vaatimus sisältää vaatimuksen pakko-otosta ja se vertautuu näin ollen pakkolunastukseen, joka on erikseen ja rajaavasti säännelty perustuslaissa.

Tähän liittyy hallituksen esityksen (HE 177/2002 vp) *laillisen lähteen vaatimus*: ainoastaan sellaista teoskappaletta saa käyttää, joka on valmistettu *tekijän suostumuksella* tai muuten laillisesti tai joka on välitetty tekijän suostumuksella tai muuten laillisesti käyttäjän saataville. Säännöksellä turvataan tekijän edellä mainittu oikeus omaan teokseensa ja estetään se, että joku ottaa teoksen korvausta maksamatta käyttöön eli syyllistyy luvattomaan käyttöön. Sääntely on täysin tekijänoikeuden ytimen mukainen, eikä rajoita myöskään millään tavalla asiallisin perustein määräytyvää sananvapautta.

Tekijällä on perustuslaissa suojattu *elinkeinovapaus*, joka sekin sisältää oikeuden nauttia oman elinkeinonsa tuottamasta taloudellisesta hyödystä, jos hyötyä ei ole hankittu lainvastaisella keinolla.

Tekijällä on sananvapauteen liittyvä *ilmaisuvapaus*, joka suojaa tekijää julkisen vallan sensuuroitoimilta. Tekijä voi tämän mukaisesti itse vapaasti päättää, luovuttaako hän teoksen esimerkiksi julkiseen levitykseen vai ei. Edellä tätä nimitettiin tekijän *itsemääräämisoikeudeksi*.

Tekijänoikeuslain systematiikka perustuu siihen, että ensin säädetään tekijän oikeuksista ja sen jälkeen niihin tehtävistä rajoituksista. Siitä seuraa loogisesti, että tekijän määräämisvapautta ei perustuslain sisäisin argumentein voida rajoittaa ohi tai yli keskeisalueensa edes tilanteissa, joissa *jonkin toisen perusoikeuden toteuttaminen sitä näyttäisi edellyttävän*. Tekijänoikeutta vastassa on tässä mielessä nimenomaan sananvapaus ja sananvapaus erityisesti kansalaisyhteiskunnan näkökulmasta.

Sananvapauden ydin on kansalaisen oikeus viestien vapaaseen vastaanottoon. Siitä *ei seuraa loogisesti*, että kansalaisella olisi oikeus saada informaatio *korvauksetta* (vrt. laillisen lähteen vaatimus). Tällainen seuraamus-

suhde voidaan vapaan informaation vastaanoton ja korvauksettoman vastaanottamisen välille konstruoida ainoastaan edellytyksin, että viestin vapaa vastaanotto on jo *määritelty* korvauksettomaksi. Toisin sanoen: jos viestin vapaaseen vastaanottoon vedoten katsotaan voitavan rajoittaa tekijänoikeutta ja evätä tekijältä käyttökorvaus laajemmin kuin voimassa olevissa säädöksissä määrätään, on kannanottoon piilotettu julkilausumaton määritelmä, ja määritelmään samalla piilotettu perustuslain sisäisen logiikan vastainen poliittinen kannanotto.

Kun sananvapaus asetetaan tekijänoikeuden kanssa vastakkain ja arvioidaan kummankin *painoarvoa* suhteessa toisiinsa, on siis ensin täsmennettävä molempien *ydinsisältö*. Ollakseen perusoikeus omaisuuden suojan yhtä hyvin kuin sananvapauden tai sivistyksellisten oikeuksien on *kaikkien* toteuttava olennaisilta osiltaan myös silloin, kun niiden välillä vallitsee kolli-sio.

Ydinsisällön käsitettä voitaneen puolestaan havainnollistaa kieliteorioiden usein käyttämällä vertauksella sisäkkäisistä ympyröistä. Sisimmän kehän sisällä on ilmaisun (sanan) ”kova ydin”, sen perusmerkitys. Tultaessa sisäkehältä ulospäin merkitys ohenee kunnes ylitetään merkitysalueen uloin-kin raja: sanan käyttöalue loppuu. Näin on havainnollistettavissa myös eri perusoikeuksien rakenne silloin, kun niitä tarkastellaan *suhteessa toisiinsa* ja arvioidaan sitä optimipistettä, johon yhteensovituksessa pyritään.

Perusoikeusperiaatteiden, esimerkiksi omaisuuden suojan, elinkeinova-pauden ja sananvapauden, keskinäisessä *punninnassa* kaikki ovat samanar-voisia kokonaisuuden osia. Kun tietystä perusoikeudesta leikataan jotakin pois, leikkauksen kohteena on sanotun perusoikeuden kannalta tärkeitä mutta *yhteensovitusta ajatellen* ulommalle kehälle kuuluvia sovellusalueita. *Yh-denkään oikeuden kovaan ytimeen ei voida rajoittavasti kajota muuttamatta tuota perusoikeutta koskevaa perustuslaillista sääntelyä.*

Tämä on selvää jo alan kansainvälisten sopimusten perusteella. Esimer-kiksi WIPO-sopimukset, jotka hallitus esittää hyväksyttäväksi, samaten kuin Bernin sopimus, lähtevät siitä, että taloudellisten oikeuksien rajoitukset ovat sallittuja ainoastaan, jos (1) rajoitus koskee tiettyjä erityistapauksia, (2) rajoitus ei ole ristiriidassa teoksen tavanmukaisen käytön kanssa ja (3) rajoitus ei haittaa kohtuuttomasti tekijän oikeutettuja etuja. Nämä ehdot sisältyvät myös Euroopan unionin tietoyhteiskunnan tekijänoikeuksia koskevaan di-rektiiviin (2001/29/EY). Ehdot kieltävät selkeästi kaikki tekijänoikeuden ytimeen kohdistuvat rajoitukset ja näin ollen ne myös estävät, että eri oi-keuksien *keskinäisessä punninnassa* kajotaan tähän ytimeen.